

Under velkomsteremonien for nye studenter i 2021, mottok rektor Margareth Hagen rektorkjedet fra lederen av Studentparlamentet i Bergen, Thomas Helland-Hansen. Foto: Eivind Senneset, UiB, Flickr.

Kapittel 5

Rektors taler til studentene

Astri Andresen

Da rektor Bjørn Trumpy talte til de nye studentene høsten 1951, møtte han dem med et tiltalende – og litt overveldende – bilde av universitetet. De hadde kommet til stedet hvor «tankens og individets frihet» rådet og landets «åndelige beredskap» holdt hus. Universitetets tradisjon, fortalte Trumpy dem, var ikke «nytteforskningen», men deltagelsen i «tidens idékamp». Samtidig var vitenskapens tradisjonsrike ideal å søke «objektiv sannhet og kunnskap», helt uten noe «politbyrå» på toppen. Trumpys påkalling av tradisjonen er ingen enkeltstående hending – den inngår så å si selv i en tradisjon – men når har universitetet hatt behov for hvilke tradisjoner, og hvordan har det selv bidratt til å skape dem, og når har det vært tid for tradisjonsbrudd? Rektors tale til de nye studentene er en veiviser til hvordan tradisjoner har blitt brukt for å fortelle nye studenter hva universitetet er.

En rektor holder til stadighet taler, ved små og store anledninger. Rektor Ørjar Øyen holdt for eksempel (minst) 29 taler i kalenderåret 1978.¹ Noen av taleanledningene kommer årsvist eller hvert semester og er selv en del av tradisjonen. Det gjelder ikke minst talen til de nye studentene under immatrikuleringshøytideligheten – den som ved universitetene i middelalderen ga studentene deres akademiske borgerskap, og senere bekreftet deres rett til å studere, men som de fleste steder i dag er en formell velkomsthilsen.² Talen til nye studenter skal likevel gjøre noe, som å gi de nye en idé om hva universitetet er, og hvilken plass de selv har der. I dette kapittelet søkes det etter denne ideen og hvordan den eventuelt endres underveis. Samtidig henter universitetet noe av sin tyngde i å ha en lang historie, og i dette kapittelet utforskes talene også med sikte på å finne ut om, og i tilfelle hvordan og hvorfor, UiB har brukt historien til å knytte sammen akademisk fortid og nåtid for å fortelle de nye studentene hva universitet er.³

Er det noen grunn til å lytte til hva rektor sier i en slik tale? Rektor taler som universitetets øverste leder, ved Universitetet i Bergen som dets valgte leder, og i den forstand er det «universitetet» som «taler» gjennom sin fremste tillits- og talsperson. I praksis står naturligvis ikke hele universitetet bak rektors tale, for i universitetspolitikk, som i annen politikk, er det ulike synspunkter og ulike politiske linjer. Særlig etter at rådgivere og taleskrivere gjorde sin entré, formulerte heller ikke nødvendigvis rektor selv sitt budskap, men uavhengig av tilblivelsesprosess, ved å tale gjorde rektor ordene til sine.

1 Trumpys tale til studentene: Bergens Tidende 30.8.1951. Rektor Øyens taler 1978. Øyens privatarkiv.

2 Etter § 30 i lov om Universitetet i Bergen innebar immatrikuleringen at studenten lovet å rette seg etter «dei føresegnene og ordensreglane som gjeld til kvar tid for dei som studerer ved universitetet». UiB kunne iredtesette, stenge dem ute fra undervisningen en kortere periode, eller utvise studenter som ikke «oppførte» seg. Se også Forland 1996: 268–69.

3 Seremoniene ved åpningen av universitetet om høsten har ikke vært de samme gjennom universitetets historie. I begynnelsen var det en egen immatrikuleringstale under et arrangement som gikk over flere dager: Universitetets årsfest. I en lang periode deretter var det en felles tale til de nye studentene og de ansatte, fortsatt under årsfesten i september. I en periode talte også direktøren og en studentrepresentant der. Der foregikk også doktorpromosjon og utnevning av æresdoktorer. I de siste rektorenes tid har det vært vanlig med et eget arrangement for å ønske studentene velkommen, og ved dette arrangementet har også studentene talt – gjerne sammen med en eller flere innbudt gjestetaler, for eksempel ordfører, statsminister eller en kjent akademiker. Doktorpromosjonen fikk på slutten av 1990-tallet sitt eget arrangement. Ved doktorpromosjonen er det i dag taler ved rektor og en av de nye doktorene.

Fra 1970 fikk også studentene tale ved immatrikuleringen. Her er noen av talene brukt for å vise at også universitetets fremste leder kunne utfordres, og at de nye studentene kunne møtes med flere og motstridende bilder av hva universitetet var. I en periode talte også universitetsdirektøren ved åpningen av universitetet. Direktørtalen kan best sammenlignes med en årsberetning, med omtale av siste års gevinster og tap, og er lite relevant i den sammenhengen dette kapitlet står i.

På 1950-tallet kunne rektors taler ved åpningen bli gjengitt i dagsavisene, men senere har talene vanligvis ikke blitt oppfattet som aktuelt avisstoff. Universitetets internavis, *Nytt fra UiB* (fra 1965), trykte både rektors, universitetsdirektørens og – da demokratiseringen var kommet et stykke på vei – studentrepresentantens tale. *UiB-magasinet*, senere *Hubro*, fulgte ikke en slik praksis, og det ser ikke ut til at talene i særlig omfang fant veien til offentligheten etter at de var blitt holdt. To tidligere rektorer har stilt sine talemanskripter til disposisjon: Ørjar Øyen (sosiolog, rektor 1978–1983) og Ole Didrik Lærum (medisiner, rektor 1990–95). Vebjørn Granum Kjersheim ved rektors kontor har funnet fram talene til de to siste rektorene før rektorskiftet i 2021: Sigmund Grønmo (sosiolog, rektor 2005–13) og Dag Rune Olsen, (fysiker, rektor 2013–21); flere er dessuten publisert på rektoratets nettsider. Rektorene Jan Fridthjof Bernt (jurist, rektor 1996–1998) og Kirsti Koch Christensen (lingvist, rektor 1999–2005) har opplyst om at de ikke arkiverte sine taler. Talemateriale dekker dermed det meste av 1970- og -80-tallet, 1990 til 1995, og igjen fra 2006 til 2021.

Man kan tenke seg at det fremfor alt er rektor selv som setter sitt stempel på talene. Det er likevel mer vidtgående endringer enn rektorskifter som preger talematerialet, og derfor er fremstillingen ordnet etter noen viktige brudd. Analysen begynner i 1970, et årstall som selv ligger midt i en oppbruddstid, som ved inngangen til 1980-tallet kan betraktes som fullført. Det siste store bruddet kommer etter årtusenskiftet.

I tillegg til den store politiske historien, som Trumpys referanse til Sovjetunionens politiske system og implisitt til den kalde krigen illustrerer, og sosiale og kulturelle samtidstrender, er det universitetspolitiske spørsmål som sterkest har påvirket talenes innhold. Noen universitetspolitiske dokumenter inngår derfor

også i kildegrunnet for kapittelet, sammen med nyere nordiske studier av etterkrigstidens universitets- og vitenskapshistorie. Ved siden av UiBs egen historie (1996) har Universitetet i Oslos historie (2011) og de norske forskningsrådenes historie (2019) vært særlig viktig referanselitteratur. I tillegg kommer litteratur om europeiske universitetstradisjoner.

Tradisjoner og talehandlinger

I kapittelet gis det eksempler på at selve «universitetstradisjonen» helt tilbake til middelalderen blir brukt som forsvar for tenkemåter og praksiser, og universitetet som institusjon henter flere særtrekk, og noe av sin tyngde og betydning, fra denne lange historien.⁴ Trekk som knyttes til den, er autonomi, åpenhet på tvers av grenser (med latin som felles språk), fellesskap mellom studenter og lærere og vekt på utdanning heller enn forskning. Særlig siden 1990-tallet er den tyske Humboldt-tradisjonen, etablert ved grunnleggelsen av Universitetet i Berlin i 1810, men med røtter tilbake til 1770-årene og moderniseringen av det tyske byråkratiet, blitt forstått som «vår», de vestlige forskningsuniversitetets, tradisjon.⁵ I Tyskland ble den tatt i bruk tidligere, i 1960-årene.⁶ Den fant veien inn i den radikale universitetsdiskursen i Norge på samme tid – ikke minst under de store universitetspolitiske konfliktene om Ottosen-komiteen. Som vi skal se, fant den også veien til talene.

Humboldt-tradisjonen var ikke noe helt annet enn den eldre universitetstradisjonen, slik den karakteriseres for eksempel av Johan Östling: akademisk frihet for både lærer og student, dannelse heller enn utdanning, vitenskapens enhet og fellesskapet mellom lærere og studenter.⁷ Er det disse verdiene studentene har blitt møtt med, og har det eventuelt skjedd med større tyngde de siste 30 årene? Svaret er ikke opplagt, og i en tale til nye studenter var det kanskje nok å vise til universitetets lange historie, uten å spesifisere hvilke verdier det skulle implisere.

4 Se for eksempel Collett 1999, Bagge 2004, Clark 2006.

5 Östling 2016. Se også flittige referanser til kontrasterende «Napoleon-tradisjon» og «Humboldt-tradisjon» i NOU 2000: 4, og ikke minst Clark 2006.

6 Östling 2016: 220.

7 Sst.: 20–23.

I boken *The Invention of tradition* (1983) viste de to britiske historikerne Eric Hobsbawm og Terence Ranger at mange «tradisjoner» som betraktes som svært gamle, tvert om i nyere tid er oppfunnet, konstruert og formelt institusjonalisert for å etablere en kontinuitet mellom fortid og nåtid.⁸ Kontinuiteten skulle gi tyngde og betydning til bestemte praksiser. Slik kan Humboldt-tradisjonens nyere historie også betraktes: I perioder som fremsto som kritiske, eller i alle fall vanskelige, for universitetet, har den blitt mobilisert – eller gjenoppfunnet – for å gi ønskede praksiser større betydning.⁹

På den annen side finnes åpenbart også situasjoner hvor tradisjoner søkes avvirket. Siden tradisjoner bidrar til å holde samfunnet sammen, kan det dermed oppstå tomrom som kan føre til oppløsning av fellesskap – og for å hindre det, kan det være behov for å erstatte gamle tradisjoner med nye.¹⁰ Gitt de store endringene i universitetssamfunnet etter 2. verdenskrig er også tradisjonsskaping et perspektiv å ha på rektors taler.

Når det gjelder talen til studentene er det selve taleanledningen – å hilse nye studenter velkommen – som er en institusjonalisert praksis, men endringer i selve seremonien kan også være talende. Seremonien kan i tillegg til taler typisk inneholde elementer som akademisk prosesjon, med faste, gjerne kappeklede, deltagere i en fastlagt rangorden, og musikalske innslag.¹¹ I Bergen har «Gaudeamus igitur» vært et av de faste innslagene, framført av Studentersangforeningen. Det er likevel selve talehandlingen som gir anledning til i klartekst å formidle hva universitetet er og hvordan rektor ønsker det skal være. Rektor kan for eksempel definere universitetets status og rolle, problemer og muligheter, peke på hva som er eller bør være viktig for studentene, og gi løfter på vegne av institusjonen.¹² Dermed er en tale ikke «bare» en tale, men kan noen ganger omtales som «virksomme ord», for å sitere en boktittel, ord som er ment å gjøre noe, skape forandring – eller bidra til at ting blir værende som de er.¹³

8 Hobsbawm & Ranger 1983: 10.

9 Se f.eks. Östling 2016: 223 flg. om situasjonen i Vest-Tyskland i siste del av 1980-årene.

10 Hobsbawm & Ranger 1983.

11 Om den institusjonaliserte prosesjon og kappenes betydning, eksemplifisert med Cambridge, se Clark 2006: 34–36.

12 F.eks. Austin 1962, Skinner 1970, Gran 2014.

13 Johansen & Kjeldsen 2005. Nettsted: www.virksommeord.no/om/ (besøkt 7.5.2020), Johansen 2006. https://www.idunn.no/nnt/2006/03/hvordan_bliordene_virksomme_jf.

Hobsbawm fant at tradisjoner særlig ble oppfunnet i tider med store samfunnsmessige omveltninger som svekket de sosiale mønstrene som gamle tradisjoner var sprunget ut av. Samtidig kan en slik situasjon altså også tale for revitalisering av eksisterende tradisjoner. I UiBs tid kan vi peke på fem store omveltninger: fremveksten av masseuniversitetet, etableringen av nye, konkurrerende institusjoner, studentopprøret, kvinnes innbyggsmarsj, og internasjonaliseringen av både utdanning og forskningsfinansiering. Disse endringene, som behandles i flere kapitler i dette verket, begynte på 1960-tallet, men skjøt i Norge fart fra ca. 1970. Av den grunn, men også på grunn av kildesituasjonen, er kapittelet avgrenset til dette spørsmålet: Hvilket universitet tegnet rektorene opp i talene til de nye studentene fra 1970-årene til i dag – og hvorfor ble bildet slik og ikke annerledes?

Masseuniversitet og nyttig forskning

«Om tilstrømningen til universitetene blir så stor som prognosene tyder på, må der også skje en endring i retning av en fastere tidsramme for gjennomføring av studiene.» Det var Torstein Bertelsen, dekanus ved Det medisinske fakultet, nå rektors «stand-in», som i mai 1970 slik hilste de nye studentene velkommen. Det høstes ikke så hjertelig ut, så hva slags velkomst var nå det? Året før hadde Ottosen-komiteen levert en av sine innstillinger, og ønsket om fastere tidsrammer viste til et av dens forslag. Studentene, og mange ansatte, forsto dette som et angrep på den tradisjonelle lærefriheten, og de protesterte (kapittel 3 i dette bindet). Det hadde de gjort ikke bare i Bergen, men også i Oslo, med mange av de samme argumentene. Lærefriheten, og med den dannelsen, sto som en tradisjon det var verd å forsvare.¹⁴ Bertelsen på sin side gikk altså imot den dominerende oppfatningen i studentoffentligheten.

Han kunne likevel forstå at studentene protesterte. Den gamle ordningen – selve tradisjonen med «Lernfreiheit» hvor studentene selv bestemte tempoet – hadde mange fordeler. Men man

også Skinner 1970.

14 Oslo-studentenes reaksjon på denne innstillingen, se Thue & Helsvig 2011: 331–338; Bergen, se Forland 1996: 413–414.

kunne ikke se bort fra, mente han, at «den også gir mulighet til sløseri ved at dyre arbeidsplasser beslaglegges av studenter som enda ikke er modne for et fritt studium eller ikke har tilstrekkelig interesse for det studium de har valgt».¹⁵ Det skal være usagt om Bertelsen med det mente at studenter ved universitetet for de sosiale eliter hadde vært mer modne enn studentene ved det nye «masseuniversitetet», eller at det gamle universitetet hadde hatt plass også til dem som var «umodne» og uinteresserte. Hovedsaken er at masseuniversitetet på dette punktet ikke ble møtt med tradisjonsargumenter, heller tvert om: Gamle frihetstradisjoner passet ikke i en tid med stor studentpågang – akkurat som Ottosenkomiteen hadde argumentert med.¹⁶ Men foreløpig var det ikke innført strengere studieordninger; det skulle komme senere – som også spørsmålet om lukking skulle gjøre det.

Det nye med rekrutteringen til «masseuniversitetet» var ikke bare mengden, men som diskutert i forrige kapittel, at studenter fra familier uten akademiske tradisjoner fylte auditorier og lesesalene.¹⁷ Nytt var også at det var så mange kvinner blant studentene. I 1960 var 22 prosent av studentene ved UiB kvinner, i 1980 40 prosent. Det ble etter hvert tematisert i rektors taler. At også klasse hadde stor betydning for hvordan universitetet både så ut og ble opplevd, er det ikke tvil om.¹⁸ Det ble derimot ikke talt åpent om det.

Universitetet hadde etter Kleppe-komiteens innstilling i 1960 blitt bygd ut for å kunne motta flere (se kapittel 1 i dette bindet), men det var langt fra nok studieplasser. Komiteen hadde beregnet at oppimot 30 000 ville etterspørre studieplasser i Norge i 1970, men det var en etterspørsel staten ikke kunne tilfredsstille. Det krevde en tredobling av utdanningskapasiteten, noe samfunnet ikke hadde kapasitet eller lærerkrefter til – og heller ikke behov for, mente komiteen.¹⁹ Det burde heller bygges ut med tanke på et fordoblet studenttall (18 000) i 1970. Også det ville innebære en sterk økning – og så kom det likevel mange flere enn planlagt.

15 Bertelsen, *Nytt fra UiB* 11. mai 1970.

16 Thue & Helsvig 2011: 239–240. Det finnes også en gjennomgang av de ulike fakultetenes posisjoner i spørsmålet om å etablere faste studiemønstre, se Thue & Helsvig 2011: 242–243.

17 Forland 1996: 335–336, Thue 2016.

18 Se kapittel 4 i dette bindet.

19 Thue & Helsvig 2011: 221.

Både studenter og ansatte ble preget av den nye situasjonen, og masseuniversitet og studentradikalitet forble et tema i rektors taler. Det var også knyttet til en forståelse av hva vitenskap var. Avtroppende rektor Håkon Mosby (oseanograf, rektor 1966–1971) talte om universitetet som stedet hvor den vitenskapelige grunnholdning måtte råde – den frie, men selvkritiske innstilling «som ikke tar noe for gitt, men som heller ikke slår vrak på noe før der beviselig er noe bedre å sette isteden». Det var dette, mente Mosby, som var universitetets tradisjon. I kjølvannet av studentopprøret i Paris i 1968 – i en tid da universiteter verden over hadde opplevd «studenteksplosjonen» og ble kritisert for å være på parti med reaksjonære krefter globalt så vel som nasjonalt – så han det tydeligvis som viktig å fremheve at den tradisjonsrike, kritiske akademiske innstillingen forutsatte at det kunne fremmes et alternativ til det man ville ha bort. Underforstått hadde ikke radikale studentopprørere hatt det.

«Nytteforskning» og forskningspolitikk

Mosby knyttet også an til at det ble reist stadig sterkere samfunnsmessige krav om at forskning skulle være nyttig. Historisk sett var selvfølgelig vitenskapene nyttige, mente han, og han demonstrerte det ved å vise til store oppfinnelser som hadde preget samfunnsutviklingen, men «nytteforskning» stred samtidig mot hele den vitenskapelige tradisjonen.²⁰ De store oppfinnelsene var kommet fordi noen fulgte sine forskningsinteresser. Dette var i tråd med det dominerende synet i etterkrigstiden, blant annet postulert av den innflytelsesrike ingeniøren og forskningsadministratoren bak Manhattan-prosjektet (det amerikanske atombombe-prosjektet), Vannevar Bush, i 1945: «Scientific progress on a broad front results from the free play of free intellects, working on subjects of their own choice, in the manner dictated by their curiosity for exploration of the unknown.»²¹ Universitetet var altså stedet for den frie forskningen og derfor stedet for de vitenskapelige nyvinningene.

20 Mosby 1971, tale ved immatrikuleringen 28. august 1971. Nytt fra Universitetet i Bergen, 9. september 1971.

21 *Science – the endless frontier*. <https://www.nsf.gov/od/lpa/nsf50/vbush1945.htm#summary>

Samme år som Mosby holdt denne talen, i 1971, ga han ut boken *Quo Vadis Universitas*. I den viste han stor interesse for ideene fra Humboldts Berlin-universitet. Der hadde han funnet ikke bare argumenter for den frie forskningens betydning og for nødvendigheten av «Einsamkeit und Freiheit», men for enheten mellom forskning og utdanning, og ikke minst for universitetets autonomi.²² Studentenes frihet ble likevel ikke direkte tematisert – som den heller ikke ble i den nevnte talen. Humboldt kan nok ha kommet tilbake for fullt i den europeiske universitetsdiskursen mot slutten av 1990-årene, ideene hadde et bredere nedslagsfelt i tiden rundt 1970.

Samtidig som den frie forskningen ble fremhevet som universitetets samfunnsbidrag, var «nytteforskning» et viktig tema i samtidens universitetspolitiske politiske strid. UiOs historie viser for eksempel hvordan radikale studenter, som på den ene siden sto for å åpne universitetet mot samfunnet, på tampen av 1960-tallet også så på samarbeid mellom universitet og næringsliv som uønsket. Frykten var at næringslivet skulle få stor innflytelse over utdanning og forskning.²³ Studentene på den konservative fløyen ville derimot bygge ut dette samarbeidet. Mosbys budskap i denne forbindelse er ikke lett å tolke bare ut fra talene, men kombineres de med *Quo Vadis Universitas*, blir det tydelig at det universitetet han ville innlemme studentene i, var et med forskningsmessig uavhengighet, men hvor «nytteforskningen» var forent med den frie forskningen. Uten fri forskning ville heller ikke «nytteforskningen» oppnå resultater, samtidig som universitetet ville ha vansker med å begrunne seg selv uten den. Universitetet måtte derfor finne nye måter å samarbeide med næringslivet om «det nyttige». Dette var ikke noe helt nytt – det nye var hva som eksplisitt måtte sies – eller faktisk ble sagt.

Under årsfesten samme høst videreutviklet Mosby problematikken, og da knyttet han an til at universitetene tradisjonelt hadde vært «arnesteder for og bærere av den frie vitenskap», men nå var omgitt av tallrike høyskoler og forskningsinstitutter, og var selv på grunn av utdanningsekspløsjonen blitt en utdanningsinstitusjon med bare beskjeden forskning. Det sto i kontrast til situasjonen slik den hadde vært da universitetet hadde stått alene som den ubestridte forskningsinstitusjonen. Den nye situasjonen kalte ifølge

²² Mosby 1971.

²³ Gulbrandsen 2011: 290–92.

Mosby på en forskningspolitikk, uten at han utdypet hva den skulle gå ut på, men ved å si at noe slikt trengtes, stilte han seg på parti med framtreddende samfunnsaktører. Både Høyres Lars Roar Langslet og den kommende statsminister Trygve Bratteli hevdet nemlig at Norge ikke hadde noe slikt: «Den nåværende regjering [regjeringen Borten] mangler en forskningspolitikk.»²⁴

Rundt 1970 var forskningspolitikk et sentralt tema ikke bare på universitetet, men i stadig flere departementer, i forskningsrådene, og i Hovedkomiteen for norsk forskning.²⁵ Forfatterne av *Avhengig av forskning. De norske forskningsrådenes historie* (2019) karakteriserer hele perioden fra slutten av 1960-årene til starten av 1980-årene som «forskningspolitikkenes tid».²⁶ Fremtredende arbeiderpartipolitikere som Per Kleppe og Finn Lied, sammen med sosiologen Harriet Holter, argumenterte for at Norge trengte en felles forskningsrådstruktur. Det trengtes «en samordnet og mer likeverdig vurdering av de ulike samfunnsområdenes forskningsbehov».²⁷ Historikeren Eirinn Larsen ser økningen i den statlige bevilgningen til Norges allmenvitenskapelige forskningsråd (NAVF) i 1970 som en plassering av ansvaret hos NAVF for «den fremvoksende universitets- og høyskolesektoren» – forskningspolitikk, med andre ord.²⁸

Med sin tale høsten 1971 skrev altså rektor Mosby seg inn i en pågående diskusjon om forskningspolitikken – på samme måte som rektors stand-in Bertelsen året før hadde skrevet seg inn i diskusjonen om utdanningspolitikken. En bekymring over at undervisningen fortrenget forskningen, deltes av både stortingsrepresentanter og forskere. For Bertelsen kalte situasjonen på en viss løsriving fra tradisjonen. I det universitetet han tegnet opp, hadde ikke studentene den frihet som hadde vært forbundet med det. På Mosbys universitet var det ikke snakk om studentenes frihet, men om den frie forskningen, den som ble forstått som universitetets tradisjon.

24 Larsen 2019: 181–82.

25 Larsen 2019: 179–184. Hovedkomiteen for norsk forskning ble etablert i 1960-årene i forbindelse med etableringen av ny forskningspolitisk struktur. Larsen viser at den nye politikken nok var påvirket av OECD og mer næringslivsorientert forskning, men ikke var noen kopi. «Hovedkomiteen [...] var på flere vis et ektefødt barn av den norske forskningsorganiseringen og de nasjonale sektorinteressene som forskningsrådene inngikk i.» Larsen 2019: 167–168.

26 Brandt mfl. 2019: 36.

27 Larsen 2019: 179.

28 Sst.: 183.

«Nyttforskingen» måtte ha plass ved siden av den. I skjæringspunktet mellom de to lå universitetets framtid.

Åpning og demokratisering

Studentopprøret pågikk fortsatt da rektor Arne-Johan Henrichsen ga sin første tale til de nye studentene i 1972.²⁹ Han brukte Bjørnstjerne Bjørnsons appell på det nordiske studentmøtet i 1869 som et lite historisk lærestykke. Bjørnson hadde oppfordret studentene til å tre i direkte kontakt med arbeiderne og vise dem tillit. «Studenteriet» måtte bort, og universitetet åpnes for alle. Fortsatt, mente Henrichsen, avgjorde unge menneskers geografiske og sosiale bakgrunn i altfor stor grad om de ble studenter eller ikke. Universitet var altså fortsatt ikke for alle. Det var likevel annerledes enn på Bjørnsons tid, og nå skulle det også åpnes for studenter uten eksamen artium. For å bli immatrikulert hadde studenter måttet ha krigsskole, avsluttende eksamen ved vitenskapelig høyskole, eller økonomisk gymnas. Nå skulle altså en gammel tradisjon brytes. Det rektor vel viste til, var en liten endring i loven om UiB (og andre universitetslover) som kunne gi søkere uten eksamen artium, men med «anna utdanning høveleg for eit universitetsstudium» adgang.³⁰

Henrichsen så det slik at studentene med dette ikke lenger ville være hevet over andre unge, og i samme retning pekte han – noe prematurt, kan det i dag sies – på at russefeiringen hadde avtatt, og at studentene var i ferd med å finne sin samfunnsmessige plass. Selv om rekrutteringen var skjev, var ikke universitetet lenger en plass bare for de få utvalgte. Der Bertelsen tidligere hadde talt om innskrenket frihet, talte Henrichsen om en «nedjustert» status: Studentene var ganske vanlige unge mennesker. Underforstått var også universitetet noe annet enn før.

Denne analysen kom med en hevet pekefinger. Det forekom, mente han, at studentene påtok seg en belærende mine overfor andre. De ville belære arbeiderklassen om politikk. Dette var en anklage som i samtiden ofte ble rettet mot de marxist-leninistisk

29 Filologen Henrichsen var rektor fra 1972 til 1977.

30 Lov om endringer i universitets- og høyskoleloven av 19. juni 1970, § 29. Se også Immatrikuleringskomiteen (1971), som drøftet opptak til åpne studier. Forland 1996: 411–412.

inspirerte studentene, så det var kanskje nettopp dem han talte om og mot – om det ikke var mot alle radikale studenter. Universitetet, mente han, var uansett både samtids- og fremtidsrettet – og det var studentene selv som måtte skape det nye. For å lykkes med det måtte de følge det gamle universitetsidealet om å tenke og forske ubundet av andre hensyn enn trangen til økt erkjennelse og riktige og bedre løsninger på aktuelle problemer. Alle former for autoritetstro måtte bannlyses, det være seg politisk, religiøs, eller sosial. Henrichsen kombinerte nettopp, som Mosby hadde antydnet, fri sannhetssøken med samfunnsnyttens, og kritiserte samtidig en studentpolitikk han nok anså for å være altfor radikal og vidtgående.

Nytt i 1972 var likevel et nikk til demokratiet med en hilsen fra studentenes observatør i kollegiet. I 1973 fikk studentene fast plass der, sammen med representanter for vitenskapelige og ikke-vitenskapelige tjenestemenn (se bind 1, kapittel 6).³¹ UiB hadde ikke ønsket å gi studentene stemmerett, men det ville departementet og Stortinget, og dette ble markert med at studentens representant også fikk tale til de nye. Universitetet var et sted hvor tradisjoner ble brutt og studentene fikk slippe til.

I 1973 var også antallet immatrikulerte høyere enn noensinne. Det kan være denne utviklingen – kombinasjonen av studentvekst og en formalisert plass i det øverste maktorganet – som førte til at universitetet som utdanningssted nå ble oftere berørt i rektors taler. Universitetet, slo Henrichsen fast, hadde alltid ment at det å bygge den nærmest mulige sammenheng mellom forskning og undervisning var den beste måten å hjelpe studentene til å bli kloke. Det var opp til tilhørerne å avgjøre om dette «alltid» viste til UiBs egen historie, det norske universitetets historie, eller det kanskje mest nærliggende: universitetet som art. Det var også opp til tilhørerne å definere hvordan denne brobyggingen faktisk foregikk.

Reformer som bidro til endringer i studentenes bakgrunn, som lov om videregående opplæring av 1974 som samlet de ulike skoleslagene under én lov, og dermed ville bryte ned skillet mellom gymnas og yrkesrettet opplæring, ble fortsatt problematisert. Rektor fryktet at de nye studentene etter dette ville ha en svært uensartet bakgrunn, og at universitetsutdanningen, og dermed

31 Det skjedde ved lov om endringer i universitets- og høyskoleloven av 19. juni 1970, § 3.

universitetet, ville bli dårligere. Det kunne bli resultatet av at universitetet måtte ta imot studenter som «notorisk ikke har de nødvendige forutsetninger for å kunne nyttiggjøre seg undervisning på universitetsnivå». Men dette skulle ikke endre universitetet og dets undervisningstradisjon. For enhver pris måtte det unngås å innføre en «selskapsreisementalitet»: å servere den materielle og åndelig føde ferdig på fat «uten egeninnsats fra mottagerens side».³²

Rektor var jo slett ikke alene om denne frykten; deler av motstanden mot Ottosen-komiteen var tuftet på lignende tanker – men den var annerledes motivert. Der var det frykten for at universitetets dannelsesfunksjon gikk tapt på grunn av studieordninger; her var det studentenes faglige bakgrunn som ble sett som problemet.³³ Man kunne nesten se rektors tale som et løfte om at undervisningen skulle bli som den «alltid» hadde vært, uavhengig av studentenes bakgrunn.

Dette var et litt underlig tema i en velkomsttale til nye studenter, så også måten det ble fulgt opp året etter. Rektor talte på den ene siden vakkert om samspillet mellom forskning og undervisning, «det gjensidig befruktende fellesskap mellom lærer og student [...] som er selve hovedideen bak universitetstanken, som har vist sin levedyktighet gjennom nærmere tusen år». På den annen side uttrykte han stor bekymring over de dårlige språkkunnskapene til de nye studentene.³⁴ Noen kunne «endog» bare to språk ved siden av norsk etter de nyeste reformene (loven av 1974), og ville komme til kort siden de ikke fikk adgang til den beste faglitteraturen på andre språk.³⁵ Etter Henrichsens mening var nok studentene bedre rustet både for student- og forskerlivet «før» – og de gamle kravene var nærmest en forutsetning for høy kvalitet i utdanningen. Det var et universitet med dalende kvaliteter han tegnet et bilde av. Samtidig var kampen for språkferdighetene en tapt kamp, som Henrichsen nok var klar over, men for professoren i fransk var det sikkert ekstra følbart at språkkravet ble nedjustert. UiB hadde aldri

---

32 Henrichsen, tale ved immatrikuleringen 28. august 1975. Nytt fra Universitetet i Bergen, 11.9.1975.

33 Thue & Helsvig 2011: 241.

34 Man kunne tro det var den rett nok mangslungne «Humboldt-tradisjonen» rektoren viste til, med sitt fellesskap mellom student og lærer, men dette fellesskapet tilhørte også den langt eldre universitetstradisjonen.

35 Henrichsen, tale ved immatrikuleringen 30. august 1976. *Nytt fra UiB*, 9.9.1976, nr. 12.

tilhørt en tradisjon med latin som fellesspråk; nå var vel enten tysk eller fransk på vei ut og universitetet ikke lenger et sted hvor i alle fall tre verdensspråk ble forstått.

Tradisjoner forkastes – og omfavnes

Mens det i høstsemesteret 1960 var 1063 studenter ved UiB, hadde tallet økt til 7819 i 1975; det var et foreløpig høydepunkt.³⁶ UiBs politikk hadde lenge vært å ta imot de studenter som meldte seg: Frihet til å velge var viktig for studentene, og samfunnet trengte arbeidskraften. Dette samsvarte også med de borgerlige partienes synspunkter, at ungdommens rett til å velge studier «etter personlige anlegg og interesser» ikke burde overprøves av usikre prognoser.³⁷ Selv om det knaket i selve fundamentet for det akademiske byggverket, var lukking av åpne studier uønsket. Forrige kapittel viste at lukking ble drøftet tidlig i 1960-årene både i Oslo og Bergen, og da Oslo ville lukke HF-fakultetet i 1966, kom spørsmålet opp på nytt. UiBs ledelse argumenterte nå blant annet med at studentenes tradisjonelle frihet til å velge fag – og å kunne flytte mellom universiteter – var viktig.³⁸ Lukking var dessuten nokså uinteressant for et universitet som fortsatt var i utbyggingsfasen. Loven for UiB ble likevel endret både i 1970 og 1975, med fjerning av de skrankene den hadde satt mot lukking.

Utbyggingen av høyskolene, sammen med den internasjonale økonomiske krisen i 1973, bidro til at bevilgningene til universitetene ikke lenger økte, men det gjorde heller ikke studenttallet. Universitetene hadde tidligere fått gjennomslag for at økte studenttall og økte bevilgninger hørte sammen.³⁹ Nå var det stopp i Bergen; fra 1975 til 1980 var det nedgang fra 7819 til 7659 studenter, som vist i forrige kapittel. Stabilt studenttall og en anstrengt økonomi kom derfor til å prege denne perioden, som falt sammen med sosiologen Ørjar Øyens rektortid.

Tiden var ikke minst preget av hele den kulturelle omvelt-

36 Forland 1996: 613.

37 Thue & Helsvig 2011: 242.

38 Forland 1996: 410–411.

39 Thue & Helsvig 2011: 224.

ningen som hadde funnet sted i den vestlige verden etter 1968, der mange verdier som hadde vært omfavnet som gode fordi de var «tradisjonelle», ble forkastet. I Øyens første rektortale til nye studenter, en gruppe Øyen selv karakteriserte som et «oppsamlingsheat», antydes det at endringer i selve immatrikuleringshøytideligheten var i emning:

Ved Universitetet i Bergen har vi hatt den tradisjon at immatrikuleringen og overrekkelsen av de akademiske borgerbrev skjer ved en liten høytidelighet, og at selve inngangen til universitetssamfunnet markeres ved et håndtrykk og avleggelsen av det akademiske borgerskapsløfte. Den store immatrikuleringshøytideligheten har normalt vært holdt i forbindelse med universitetets årsfest i slutten av august. Da har det pleid å være både orkestermusikk og store ord, og for mange har denne dagen vært en slags milepæl, en overgang til et nytt stadium av ens liv.⁴⁰

For «oppsamlingsheatet» var seremonien forenklet, men ved hovedimmatrikuleringen i 1978 sto tradisjonen fortsatt ved lag. Øyen forklarte at overrekkelsen av borgerbrevet både hadde en symbolsk og en formell side: «Det er en velkomsthilsen. Det er også en gjensidig erklæring – den forsegles med et håndtrykk – mellom dere og vårt universitet. Dere påtar dere en forpliktelse til å følge de regler som gjelder [...]. Samtidig får dere rettigheter som studenter.» Øyen passet også på å si at på et universitet var studentene hovedpersonene, og han oppfordret dem til å orientere seg bredt – på et universitet måtte man se «hvordan verden henger i hop».

Samtidig fortsatte han det arbeidet tidligere rektorer hadde begynt med å knytte grunnforskning og det praktisk nyttige sammen. Øyen var nok noe mer reservert til «nyttforskningen» enn de tidligere rektorene vi har møtt: «Vi presses til å være med der forskningsresultatene er markedsprodukter som kan omsettes raskt og effektivt.» Den frie forskningens idealer var ikke uproblematisk, men heldigvis (kan man nesten høre ham si) «kan vi ofte kombinere våre grunnforskningsidealer med hensynet til forsk-

---

40 Øyen, tale ved immatrikuleringen 3. mai 1978.

ningens nytteverdi».⁴¹ Friheten var ikke uten grenser, og universitetet måtte leve med denne spenningen mellom frihet og nytte, som også studentene måtte leve med at «gjennomstrømningen må følge et bestemt tidsskjema». Universitetet selv prøvde å balansere dette mot hensyn til «modning, til kritisk refleksjon, deltagelse i samfunnsdebatt og sosialt liv, dyrking av menneskelighet» – altså den brede, «klassiske» universitetsutdanningen, som var noe mer enn en yrkesutdanning. Motsetningene mellom det som ble omtalt som gamle tradisjoner, og kravene til et «moderne universitet» var kort sagt mange, og rektor prøvde ikke å gi et forenklet bilde av hva universitetet var eller kunne være. Universitetet var med det et sted hvor studentene bokstavelig talt ble tatt på alvor gjennom at de innebygde motsetninger ble understreket.

En enklere seremoni i nytt «auditorium maximum»

Den spesielle immatrikuleringstalen ble i 1978 erstattet av en felles tale til studenter og ansatte under årsfesten. Det var en forenkling, men kanskje også en ulempe, siden budskapet ikke lenger kunne skreddersys for de nye. I 1979 kom en større rituell tilpasning, samtidig, men sikkert i den sammenheng tilfeldig, med at rektor Øyen begynte å skrive flere av sine taler på nynorsk:

Seremonielle og rituelle handlingar har ikkje stått særleg høgt i kurs ved universiteta dei siste åra. Det akademiske kollegium møter i sivil og går ikkje lenger i akademisk prosesjon. Studentane slutta ei stund heilt med å pynte seg til immatrikuleringshøgtida, slik dei gjorde før. Duskehuva kom vekk.

Symbolske handlinger som ikke hadde mening for dem det gjaldt, kunne ikke opprettholdes, mente Øyen. Studentene var neppe uenige. Studentenes Felleråd i Oslo hadde alt i 1975 omtalt «immatrikuleringsprosedyren som en levning fra den tid da det å være akademisk borger og studere ved et universitet ga høy status i samfunnet». Hele denne praksisen med immatrikulering «og det

41 Øyen, tale 30. august 1978.

såkalte akademiske borgerskap» bør falle bort.»⁴² I 1970-årene var ikke dette en tradisjon å beskytte – heller ikke i Bergen – selv om immatrikuleringen som formelt begrep ikke ble borte riktig ennå.⁴³

I denne tiden måtte det utvikles former «vi kan stå for og leve med», slik det sømnet seg en av samfunnets store kulturinstitusjoner, og slik at «samhald og samkjensle» mellom studenter og ansatte ble utviklet. Håndtrykket forsvant. Signaturer tok dets plass.⁴⁴ Det denne siste tradisjonsomleggingen kanskje sa mest om, var at studentene var blitt så mange at de gamle formene vanskelig kunne opprettholdes. I stedet for å trykke hender skulle rektor presentere dem for universitetet og dets mål.

Det fikk han gjøre i nye omgivelser. Grieghallen sto ferdig i 1978, og fra 1979 og i mange år fremover kom den til å bli arena for universitetets årsfest, etter i noen år å ha funnet sted i stort auditorium i studentsenteret – og, før det igjen, i Konsertpaleet. Universitetet hadde fått tilskudd fra Stortinget for å bidra til byggingen av Grieghallen, og skulle til gjengjeld kunne bruke den til de store begivenhetene.

Det ser ut til at vi greier å fylle denne store, fine Grieghallen, som etter føresetnadene òg skal kunne tene som auditorium maximum for Universitetet i Bergen ved høve som dette. Etterkvart skal det som knytter seg til denne årsfesten og immatrikuleringa bli god tradisjon.

Universitetet skulle «syte for dei estetiske og symbolske innslaga som sømer seg ein av dei store kulturinstitusjonane i samfunnet».⁴⁵ Symboler kunne, som talene selv, samle universitetet om institusjonens verdier. Framførelser av Bergen Filharmoniske Orkester kom til som en av de faste programpostene, sammen med doktorpromosjoner og for æresdoktorpromosjoner.

42 Ot.prp. nr. 17 (1983–84) om lov om endring i lov 9. juli 1948 nr. 2 om Universitetet i Bergen mv.

43 I 1986 ble retten til immatrikulering omformulert slik at den passer med lovgivningen om videregående skole. Ot.prp. nr. 1 (1986–87) og Besl. O. nr. 6 24.II.1986. Ved universitetsloven av 1989 dreide det seg ikke om regler for immatrikulering, men om krav til opptak som student.

44 Øyen, tale ved årsfesten 1979, Grieghallen 30. august 1979. Håndtrykket finnes derimot fortsatt ved doktorpromosjonen.

45 Sst.

Og noe var fortsatt ved det gamle, som at i alle fall rektor fortsatt bar kappe på årsfesten. Tradisjonelt symboliserte den en viss avstand til samfunnet utenfor – ved universitetet rådet vitenskapelige normer og verdier, ikke skiftende politiske hensyn eller økonomisk nytte. Samtidig demonstrerte kappen rangordningen innad, mellom kappeklede og andre, og internt blant dem som bar kappene. Ikke uten grunn, altså, hadde Det akademiske kollegium fått bestilt seg kapper på et av sine første møter. Nå kunne de fortsatt brukes som symbol på den særlige verdigheten det ga å være universitetets fremste tillitsvalgte – uten at universitetet selv hadde noen opphøyd posisjon.

Det var neppe et mulig valg ikke å etablere oljerelaterte studier, men Øyen understreket i talene at fag- og kunnskapsbredden ved Universitetet i Bergen skulle opprettholdes samtidig som det nye og næringslivsrelevante fikk plass. Kanskje nettopp derfor, for balansens del, ble det nå viktig å understreke universitetets oppgave med å tolke, forstå og bære videre kulturarven. Det hadde vel vært en universitetsoppgave alltid, som det var en hjørnestein ved det gamle Bergens Museum. Nå ble det understreket at kulturarven ikke bare var nasjonal, men internasjonal, at den var mangfoldig, og at UiB, sammen med universiteter verden over, hadde ansvar for å forstå den og gjennom det skape et bedre samfunn.⁴⁶ Arven var så å si motsatsen til den næringslivsorienterte forskningen.

Universitetets internasjonale utkikkspunkt og internasjonale oppgaver ble fremhevet også på andre måter. Internasjonale studenter, som kom i større antall enn før, fikk sin egen tale ved åpningen av universitetet i 1978.⁴⁷ At universitetet ville være internasjonalt, ble dermed mer synlig – også ved at rektor pekte på internasjonalt forskningssamarbeid som spesielt viktig. Det gjaldt ikke minst samarbeid som fremmet utviklingslandenes interesser, og dermed ble noe som alt da begynte å bli oppfattet som et særkjenne og en tradisjon ved UiB, utviklingsstudier, også framhevet. Universitetsdirektøren, Magne Lerheim, bidro på flere måter til det, også direkte gjennom sitt oppdrag for NORAD i Tanzania i årene 1981–83. UiB lå nok i Norge og på Vestlandet, men studentene skulle vite at dets geografiske interessefelt var langt bredere.

46 Øyen, tale 5. september 1980.

47 Øyen, tale ved årsfesten og immatrikuleringshøytiden i Grieghallen 31. august 1981.

UiOs rektor Otto Lous Mohr hadde i 1946 talt for siste gang til studentene i Bergen; da måtte de fortsatt immatrikuleres ved hans universitet. Krigen var nettopp slutt, og dens grusomheter la en ny oppgave på de kvinnelige studenters skuldre: «Og til dere unge piker vil jeg si. Dere kan gjøre meget for å fremelske – nettopp elske frem – et høyere mannsideal enn det som har preget vårt ulykkelige slektsledd.» Med overleveringen av denne klassiske kvinneoppgaven fulgte en aldri så liten analyse av de samfunnsmessige maktrelasjonene: «Det er mannfolksamfunnets falittbo vi nå må overta.»⁴⁸ 25 år senere kunne rektor aldri ha bedt kvinner oppdra menn til bedre mennesker – men som diskutert i flere andre kapitler var det slett ikke enkelt å vinke farvel til det gamle.

Universitetet hadde satt ned en likestillingskomité alt i 1973, inspirert av Nordisk råd som året før og med fyldig empiri fra studentstatistikk viste at universitetet konserverte «de ulikheter samfunnet produserer mellom kjønnene», og at det foregikk en ulik behandling som slo ut i ansettelsessaker på universitetet.⁴⁹ Det var naturligvis alvorlig for universitetet både som forsknings- og utdanningsinstitusjon, og komiteen ga en rekke råd om hva som kunne og burde gjøres – det mest kontroversielle var et forslag om kjønnskvotering. Komiteen presiserte hva den mente med dette nokså ukjente begrepet, i *Nytt fra UiB*: I likhet med Nordisk råd anbefalte den «at diskusjonen av den radikale betydningen av begrepet tas opp ved Universitetet i Bergen».⁵⁰ Kollegiet gjorde noen forsiktige tiltak for likestilling, men kvoteringsspørsmålet ble utsatt til likestillingsloven var behandlet av Stortinget.⁵¹ Loven ble vedtatt i 1978, og UiBs politikk kom til å bli at likestilling var et fakultetsspørsmål.⁵²

Da det i 1982 var 100 år siden Cecilie Thoresen som første kvinne ble immatrikulert ved Det Kongelige Frederiks Universitet, var kjønnsstatistikken like aktuell. Et jubileumsskrift fra UiB karakteriserte universitetets syn på kvotering som et prinsipp om «verken-eller», mens rektor i Bergens Tidende hadde fremholdt at likestilling var mer enn og noe annet kvotering.⁵³ At kvinner dette

48 BT, 28.10.1946.

49 *Nytt fra UiB*, 12.12.1974, Likestillingskomiteens innstilling. Se også kapittel 1 i bind 2..

50 Likestillingskomiteen, *Nytt fra UiB*, 8. mars 1975.

51 *Nytt fra UiB*, 9. oktober 1975.

52 *Nytt fra UiB*, 8. mars 1982.

53 Kleppe 1982: 40; Øyen i BT, 28.1.1980.

året var i flertall blant de immatrikulerte studentene, ga uansett rektor anledning både til feiring og formaning. Det var nemlig få kvinner på realfagene, og «dess høgare nivå, dess mindre er kvinneinnslaget». Det måtte universitetet «sjå å få gjort noko med!». Det var ikke ofte Øyen brukte utropstegn i talene sine, men i denne saken gjorde han det. Det dreide seg om å gi talent og evner vekstmuligheter, og dessuten var det et spørsmål om frigjøring, ja om en menneskerett. Øyen kunne også vise til at kvinnefrigjøring var noe universitetet aktivt arbeidet med, blant annet gjennom Likestillingsutvalget.⁵⁴ I praksis var ikke det universitetet studentene møtte, likestilt – men i alle fall ordene skulle peke i den retning.

Universitetets fortrinn i den nye konkurransen

Mer enn stillstanden i likestillingsspørsmål opptok likevel konkurransen fra nye institusjoner for forskning og utdanning, ikke bare høyskoler, men også nye universiteter, ledelsen ved UiB. Bevilgningene sto på stedet hvil, og etter den store studenttilstrømmingen på 1960- og -70-tallet fant mange studenter veien til kortere studier – og studiesteder som lå nærmere enn UiB. Hva betydde det for bildet av universitetet? Selvbildet slo store sprekker:

Seier vi at universiteta er i forfall, eller at universiteta stagnerer, og får avisene til å skrive det med feite overskrifter slik vi har sett i det siste, då kan det i seg sjølv vere noko som både verkar til forfall, stagnasjon og avmakt.⁵⁵

Øyens medisin for å skape et positivt bilde var tradisjon – ikke den tradisjonen som var knyttet til ritualer og symboler, men selveste universitetstradisjonen slik han så den: Grunnforskning i bredden, nær kobling mellom forskning og undervisning, og dessuten en styrking av universitetets rolle i å ta vare på og videreformidle kulturarven. Det måtte skapes forståelse i samfunnet for at universitetet på disse områdene spilte en betydelig rolle.

Noen aspekter ved universitetet var viktigere å fremheve enn

⁵⁴ Øyen, tale ved årsfesten 27. august 1982.

⁵⁵ Sst.

andre: «Vi må syne kor viktig det er at nettopp universiteta, med sin hundreårige tradisjon, held ved like og utviklar vidare både dei vitskaplege metodane og drei strenge standardane som ligg til grunn for vitskapleg gransking og utvikling.»⁵⁶ Budskapet kom fra en metodisk skolert samfunnsviter, men meningen var ikke internfaglig, derimot universitetspolitisk: Siden de nye høyskolene manglet universitetstradisjonen, kunne de verken utføre undervisning eller forskning like godt som universitetene. Hva dette i praksis betydde for undervisningen, ble ikke sagt, derimot het det at universitetet ikke bare kunne konsentrere kreftene om grunnforskning, det måtte også hevde seg i konkurransen om eksterne forskningsressurser – til «nyttig forskning». Den «nytteforskningen» Mosby hadde omtalt et drøyt tiår tidligere som noe man måtte forholde seg til, og som Øyen selv hadde problematisert, var nå en selvsagt del av det universitetet gjorde.⁵⁷

Studentenes mottale

I sin siste årsfesttale i 1983 manet rektor Øyen til samhold på tvers av alle akutte og aktuelle interessekonflikter, for selvsagt var det konflikter ved universitetet i en tid som fulgte på stor studentvekst, og innebar både budsjettstillstand og faglige nyprioriteringer. Studentene var slett ikke så «opprørske» som de hadde vært i det forrige tiåret, men de var heller ikke tause. Studenttalen i 1982 kan leses som en replikk til rektor Henrichsens tale om at universitetets undervisning ikke skulle endres selv om det var blitt større og mer sammensatt (se ovenfor). Taleren, stud.philol. Jorunn Hemstad, snakket om et sterilt og kaldt studiemiljø, psykiske problemer blant studentene og en utbredt følelse av faglig utilstrekkelighet og manglende selvtillit – spesielt hos jentene.⁵⁸ Studentene måtte få tro på seg selv, søke sammen i kollokviegrupper og arbeidsseminar, delta i det sosiale livet i klubber og på fagfester, bruke fagutvalgene, og bidra til fag- og pensumkritikk. Kritikken trengtes, mente hun. Mange fagmiljøer var svært konservative og brydde seg verken om

---

56 Sst.

57 Se også Forland 1996: 229 flg.

58 *Nytt fra UiB*, 1982.

globale perspektiver eller kvinneperspektivet. Fag- og pensumkritikk var ellers en viktig arv fra studentoppørret, mens selve studiemiljøet kom i årene som fulgte til å få stor oppmerksomhet både fra studentene selv og etter hvert fra hele institusjonen.

Året etter beklaget stud.real. Arne T. Børsheim nettopp at den radikale opprørsånden fra tidligere tiår var forsvunnet. Det var ansatser til kritikk, men ifølge Børsheim var det få eller ingen studenter som protesterte mot at kapasiteten ved mange institutt var sprengt, og at noen fag – petroleums- og datafag – fikk ressurser på bekostning av andre.⁵⁹ Mens rektor Øyen kunne leses som om universitetet «bare» hadde et omdømmeproblem, formidlet Børsheim at universitetet hadde reelle problemer. Synet på universitetet som institusjon var endret på grunn av ressursmangel og dårlig undervisning og veiledning. Tidligere hadde studentene «med ærefrykt vaklet på ustøe ben til de første forelesningene på forberedende», og vært stolte av å studere. Både respekt og selvrespekt var blitt borte i takt med stillstanden i bevilgningene, og som i 1968 trengtes på nytt aksjonsvillige studenter.

Det universitetet studentene beskrev var altså langt fra ideallet, og innholdet i begrepet om forskningsbaserte utdanning var i beste fall uklart – og studentene sluttet ikke å tale politikken imot. Studentrepresentanten fra NSU som talte på årsfesten i 1992, Magne Aasheim, slo i forbindelse med nye bestemmelser om lukking av åpne studier – det var igjen rekordstor søkning til universitetet – fast at likhetsidealet «er blitt en historisk kuriositet ved UiB»: UiB kastet gamle prinsipper om likhet og frihet over bord og hadde ikke brukt de mulighetene det hadde hatt til å forsvare dem.⁶⁰ Studentene appellerte altså til tradisjonen når de oppfattet at verdier som var særlig viktige for dem, var truet. Samtidig synes studentene midt på 1990-tallet å ha oppfattet årsfesten som innholdsløs og derfor uinteressant, og det ble rapportert om at svært få studenter deltok. Slik fikk talene mindre betydning som skapende tekster. Rundt 1990 var oppslutningen også om Studentersamfunnet svært laber, før det igjen midt i tiåret var blitt «ein stor organisasjon som betydde noko i studiemiljøet i Bergen».⁶¹

59 *Nytt fra UiB* 1983.

60 Studenttale, *Nytt fra UiB*, 1992.

61 Nupen & Losnegård 2000: 148.

Konjunkturomslag

Før den nye lavkonjunkturen på slutten av 1980-tallet kom (se nedenfor), opplevde universitetet økonomisk vekst. Den tok til omtrent da Arnfinn Graue tiltrådte som rektor i 1984. At forskning og undervisning ble forent i den forskningsbaserte undervisning, hadde blitt et selvsagt talepunkt etter at konkurransen fra andre høyere utdanningsinstitusjoner økte: «Forskningsbasert høgre utdanning vil bli et særlig kjennetegn for universitetet som utdanningsinstitusjon i 1980-årene.»⁶²

At forskning ikke bare var forskning, men grunnforskning og anvendt forskning, var også noe som igjen og igjen ble sagt – kanskje fordi «kontraktforskningen» ikke hørte til i den lange tradisjonen, eller fordi innholdet ikke var absolutt klart og stadig måtte tas opp. Det var i samarbeid mellom ulike institusjoner og med industri og næringsliv, mente Graue, at problemene «blir satt inn i et større perspektiv og underlagt en helhetsvurdering». Slik forskning framsto med andre ord som særlig viktig på universitetet – som grunnforskningen tidligere hadde gjort. Gitt tiden og tidsånden – dette var ved inngangen til en økonomisk høykonjunktur og det som senere ble kalt jappetiden – var den trolig både olje- og IT-relatert.

Den kunne også ha med nye «vekstområder» som kommunikasjon og formidling å gjøre. I sin første tale la Graue vekt på «populærvitenskapelig virksomhet» som «en arv som er ført videre fra Bergen Museum», men i nye former som voksenopplæring og distanseundervisning og med en konsesjon for formidling i lokal-TV. Selve formidlingsvirksomheten hadde altså lengre røtter, selv om mediene var nokså nye.⁶³ Dette var en av svært få ganger i en rektortale før årtusenskiftet at det ble eksplisitt henvist til museets formidlingstradisjon. Den lå der, men kalte ikke på tematisering i talene til studentene. Senere ble det annerledes.

Under Øyens rektortid hadde internasjonale aspekter ved universitetets virksomhet oftere enn før blitt trukket fram. Under Graue kom, som vist i kapittel 6 i dette bindet, ordet «internasjonalisering» inn i vokabularet. Meningen var klar: Både utdanning og forskning måtte «opp» på et høyere nivå om «vi» skulle styrke

62 Graue, tale ved universitetets årsfest 27. august 1984 i Grieghallen. *Nytt fra UiB* nr. 13/1984.

63 Sst. Se også *Nytt fra UiB*, september 1987.

«vår» konkurransevne. Som det også blir understreket i kapittel 6 i dette bindet, betydde internasjonaliseringen konkurranse, og gjennom den skulle universitetet bli bedre. Slik ble bildet av UiB et universitet som nok var godt, men som gjennom å konkurrere kunne bli bedre – og som måtte bli bedre.

I 1989 ønsket rektor Graue «historiens største studentkull» velkommen. Etter økonomisk oppgang og juppetid hadde det kommet et verdensomspennende sammenbrudd i 1987. I Norge økte arbeidsledigheten mens framtidsutsiktene så stadig mørkere ut. Fra frykt for at behovet for akademisk utdannet arbeidskraft ikke skulle kunne dekkes, opplevde høyere utdanningsinstitusjoner en studenttilstrømning som sprengte alle prognoser. Det var nå lite tale om universitetets tradisjoner, men desto mer om tilpassning og omstilling. Ved UiB ble dette manifestert ved åpningen av Høyteknologisenteret på Marineholmen med blant annet IBM som sentral aktør og partner (se kapittel 10, bind 3).⁶⁴ Budskapet til studentene var at de måtte studere målbevisst, og at det var studier og hardt arbeid som gjorde et rikt og privilegert liv mulig. UiOs rektor Otto Lous Mohr hadde uttrykt seg med større patos i 1946: «Bare ved sverd selger himlene jorderiket sine goder.»⁶⁵

Heller ikke rektor Ole Didrik Lærum (1990–95) fant i talene til studentene behov for direkte å påkalle tradisjonen. Universitetets egenart var kort og godt forskning og forskningsbasert utdanning, til forskjell fra både videregående skoler og høyskoler. Tilsynelatende var det innlysende at universitetet nettopp var denne enheten av forskning, forskerutdanning og undervisning.⁶⁶ Noen aspekter måtte likevel understrekes spesielt, som at én av de tradisjonelle akademiske verdiene, den akademiske friheten, på den ene siden hadde stor betydning, på den annen side ikke betydde at studentene til enhver tid skulle kunne gjøre som de ville. Flere tidlige åpne studier var blitt lukket under trykket av den store studenttilstrømningen, og rektor ønsket at studentene skulle forplikte seg mer i undervisningen. Det kunne også forplikte lærerne – det var for eksempel Lærum som fikk satt i gang arbeidet

64 *Nytt fra UiB* nr. 13 1989. Se også «Universitetsutdanning ved en skillevei», Aftenposten 28. oktober 1990.

65 BT, 26.10.1946.

66 Lærums privatarkiv. Lærum, tale 1990. Mer om Lærum og forskning og formidling/publisering, se Lærum 1991.

med Program for læringsforskning (se kapittel 5 i bind 2). De viktigste stikkordene i utdanningspolitikken i første del av 1990-årene var dermed både bedre studiekvalitet og raskere gjennomføring. I den bredere universitetspolitikken var det internasjonalisering som gjaldt.⁶⁷

Noen referanser til andre tradisjoner fantes også – og én gjaldt i utgangspunktet ikke universitetet direkte, men landsgymnaset. Det skjedde i forbindelse med at det feiret 75-årsjubileum i 1991 – regnet etter åpningen av det første offentlig finansierte landsgymnaset på Voss. Landsgymnaset la stor vekt på «ei brei kulturell orientering» og bygde på «solide norske tradisjoner». Lærum brukte dette eksempelet til å trekke opp kontrasten til «den smalspora økonomitenkninga og superspesialiseringa som var særleg framherskande på 80-talet». Men rektor var håpefull: Landsgymnasets brede kultursyn var i ferd med å komme tilbake i videregående og høyere utdanning, selv om det var på en ny måte og med nye og flere kunnskaper tilgjengelig.⁶⁸ Kildene gir inntrykk av at det særlig var satsingen på forskning «med kortsiktig nytteverdi» i stedet for grunnforskning rektor Lærum ville markere seg mot, en type forskning som en tid hadde preget både samfunnet og høyere utdanning.⁶⁹ Nå, ved inngangen til 1990-tallet, sto man derimot foran en ny interesse for fordypning, idet stadig flere valgte å ta doktorgrad, og universitetet tilpasset seg en ny tid med å etablere en ny struktur i forskerutdanningen.⁷⁰ Dette var ikke et bergensfenomen, men et nasjonalt fenomen.⁷¹

Bilder fra årsestiver i Grieghallen viser at kappene hadde kommet til heder og verdighet ved denne anledningen, og i det hele tatt later det til å ha vært litt mer «pomp og prakt» enn på 1980-tallet – i alle fall ble oppslagene i *Nytt fra Universitetet i Bergen* større og mer bilderike.⁷² Det kan selvsagt ha å gjøre med trykketeknologi og økonomi, men sprang nok også ut av et behov for å styrke fellesskapet,

67 E.eks. *Nytt fra UiB* 1992.

68 Lærum, tale ved årsestiven 23. august 1991. Lærums privatarkiv, rektors taler, innlegg, etc. 1991. Se også Forr & Vold (red.) 2007.

69 O.D. Lærum, «Forskning gir nytt næringsliv», *Bergens Tidende*, 1.6.1991.

70 Se også «Universitetsutdanning ved en skillevei», *Aftenposten*, 28. oktober 1990.

71 Dr.scient. ble innført nasjonalt i 1977. I 1980-årene ble det etablert nye doktorgrader innenfor flere felt, og i 1991 tok Det norske universitetsråd ansvar for å koordinere den nasjonale forskerutdanningen. I 1993 kom det nasjonale regler for doktorgraden.

72 Se for eksempel *Nytt fra Universitetet i Bergen* nr. 12/13, september 1990.

uavhengigheten og den akademiske verdigheten. Etter at doktorpromosjonene ble flyttet til Håkonshallen bar ikke bare rektor, prorektor, dekanene og direktøren kapper; nå fikk alle medlemmene av kollegiet kapper. De nye doktorene hadde fått kapper i 1996. De bæres fortsatt, også etter at kollegiet, eller universitetsstyret, ikke lenger er et rent akademisk forum, men har et stort antall eksterne representanter, og etter at mange universitet ikke har valgt, men ansatt rektor og ansatte dekaner. Dermed er det også vanskeligere å se kappene som et tegn på akademisk fellesskap og vitenskapens uavhengighet. Historikeren John Peter Collett ber derfor om at kappene blir hengt i skapet igjen, siden universitetene ikke lenger er selvstyrte institusjoner.⁷³ Det har de blitt flere ganger gjennom de norske universitetenes historie, men av andre grunner: fordi latinen glapp, eller for å markere likhet med heller enn avstand til samfunnet utenfor.

UiBs medie- og informasjonspolitikk var i endring rundt 1990, som vist i bind 3. *Nytt fra Universitetet i Bergen* gikk inn i 1993. I 1994 kom *UiB-magasinet*. Rektortalene hadde mot slutten av *Nytt fra UiBs* tid blitt viet mindre plass enn direktørtalen, og noen ganger mindre plass enn studenttalen. *UiB-magasinet* trykte dem ikke, På Høyden, som kom ut som avis fra 1994, hadde reportasjer fra arrangementene, men trykte ikke talene. Den øverste universitetsledelsen ble slett ikke usynlig, men det ser ut som om rektor heller ble intervjuet om aktuelle spørsmål enn fikk reservert plass for den mer symbolske talen. For denne analysen er det uheldig at en ny praksis ble etablert nær sagt parallelt med at rektorene Bernt og Christensen ledet universitetet – nettopp de to som heller ikke laget egne talearkiv (se ovenfor). De to tingene henger gjerne sammen. Med mindre offentlig interesse for talene var det ikke selvsagt at manuskriptene kunne ha betydning etter at talen var holdt.

Brutte tradisjoner tas tilbake

I sin tale til de nye studentene i 2006 – nå var selve studenttalen tilbake – plasserte rektor Sigmund Grønmo (2005–13) UiB inn i

en lang universitetshistorie som startet i Bologna i 1088. Det var ikke tilfeldig: Bolognaprosessen hadde pågått siden 1999, og Norge hadde sluttet seg til Bologna-avtalen i 2002.⁷⁴ Den ble fulgt av «kvalitetsreformen» i 2003, blant annet med ny gradsstruktur. Reformen var blitt initiert av Mjøs-utvalget og fulgt opp gjennom en offentlig utredning og en stortingsmelding.⁷⁵

Den akademiske prosesjonen, et ritual som for rektor Øyen vel hadde inngått i de tomme tradisjoner, hadde nå fått funksjon som markør av hva universitetet var – det sto nettopp i «denne lange internasjonale universitetstradisjonen». Som rektor Øyen hadde forklart studentene hvorfor tradisjoner måtte endres, forklarte Grønmo dem hvorfor de måtte brukes, selv om de framsto som gammeldagse: Kappene var ikke et eksempel på nye høstmoter, men UiB ønsket å markere «at det å ta imot nye studenter er en høytydelig og viktig begivenhet – både for dere og for oss».⁷⁶ Senere ble forklaringen mer omfattende: De tradisjonelle ritualene og symbolene viste at UiB holdt i hevd «noen grunnleggende trekk ved universitetet som institusjon og et solid og varig verdigrunnlag for universitetets virksomhet».⁷⁷

I en tid preget av stadig mer kortsiktig nytteorientering, større vekt på rask gjennomstrømming og stadig flere effektiviseringsreformer må vi passe på *at universitetet* fortsatt gir rom for kritisk tenkning og refleksjon. Men da må vi alle *våge å tenke selv* og motstå konformitetspresset, slik Kant så bramfritt oppfordrer oss til å gjøre. *Sapere Aude*, – våg å tenke – husk det på veien videre gjennom studentårene.⁷⁸

I nettopp denne gamle tradisjonen lå forutsetningene for det nye: «I all denne tradisjonen [...] finner dere mye av den nyeste og mest moderne tekningen i verden.»⁷⁹ For å forstå hvorfor den lange universitetslinjen, og etter hvert begrepet «forskningsuniversitet» ble

74 Bolognaprosessen i lys av Humboldt-tradisjonen, se Östling 2016: 223–267. Om prosessens bestanddeler, se www.ehea.info, eller Kulesza & Reinalda 2006.

75 NOU 2000: 14; St.meld. nr. 27 (2000–2001).

76 Grønmo, tale til nye studenter 2006.

77 Grønmo, tale til nye studenter 2008.

78 Grønmo, tale til nye studenter 2006.

79 Grønmo, tale til nye studenter 2008.

oppfattet som så viktig at tradisjoner som ikke hadde noen lang historie ved UiB, ble mobilisert som «våre», er innstillingene fra Mjøs-utvalget og Ryssdal-utvalget sentrale (kapittel 1 i dette bindet). Rektoratet som Grønmo ledet, hadde i lys av dem sett det som viktig at universitetet klargjorde sin egenart og la den til grunn for «strategier, prioriteringer og beslutninger».⁸⁰ Mjøs-utvalgets innstillinger og kvalitetsreformen fra 2003 ble ikke bare sett som initiativ til å tilpasse norsk høyere utdanning til Bologna-avtalen og sikre god undervisningskvalitet. Det var også frykt for at reformen ville svekke det som nettopp var universitetets viktigste konkurransefortrinn sammenlignet med høyskolene - den forskningsbaserte utdanningen. Omstilling og sammenslåing av høyskoler og universitet var det sentrale virkemidlet i Stjernø-utvalgets innstilling da den kom i 2008.⁸¹

Museet ble det samlende materielle uttrykket for klargjøringen av hva universitetet var. Mens Bergens Museum før hadde vært nevnt som UiBs forløper, ble det nå visuelt uttrykt at de to var ett.⁸² I 2009 ble de nye studentene for første gang hilst velkommen fra plassen foran museets hovedbygning – «universitetets egen plass, midt i universitetsområdet og midt i byen». Linjen kunne sågar trekkes helt til Grunnloven:

Helt siden 1865 har denne bygningen vært hovedbygningen til Bergen Museum. Og midt blant oss her på plassen står statuen av han som grunnla Bergen museum allerede i 1825. Wilhelm Frimann Koren Christie. Han sto også sentralt i utføringen av den norske grunnloven i 1814.⁸³

Denne monumentale bygningen, og denne store plassen, synliggjør mer enn noe annet at Universitetet i Bergen er del av en langvarig norsk akademisk tradisjon, som bygger på en enda lengre europeisk universitetshistorie. Når vi i år ønsker dere velkommen til Universitetet i Bergen nettopp her, er det framfor alt for å markere at dere som studenter inngår i denne

80 <https://www.uib.no/ledelsen/73855/rektoratets-programerklæring-2005-2009>

81 Stjernø-utvalget, NOU 2008: 3.

82 Museet het Bergens Museum før 1946, Bergen Museum fra 1993. I de mellomliggende år omtaltes det ikke som en samlet institusjon.

83 Rektor Grønmo, tale til nye studenter 18.8.2009.

lange tradisjonen, og at dere skal videreføre det akademiske fellesskapet og den faglige virksomheten som er bygd opp gjennom mange hundre år.⁸⁴

Talene er slik at man bare venter på at Wilhelm von Humboldt skal bli nevnt ved navn. Det skjedde ikke i talene til de nye studentene, men verdier som i vår tid har blitt knyttet til navnet, ble eksplisitt formidlet: den akademiske friheten (i alle fall for de ansatte), dansen, vitenskapens enhet og fellesskapet mellom lærere og studenter. Som nevnt viste Östling at det i flere europeiske land mot slutten av 1990-årene og ved inngangen til 2000-tallet fant sted en Humboldt-renessanse. Bergensrektorer hadde i hele perioden er undersøkt, fremhevet flere av verdiene, men – bortsett fra av Mosby – knapt som et helhetlig program. Det betyr ikke at vi kan avvise at det var tenkt slik, men på 2000-tallet var det åpenbart bildet av hva universitetet var, ble tegnet på nytt, som en del av en større forsvarsbevegelse mot nye reformer og praksiser som ble oppfattet som å true universitets egenart.⁸⁵ I Norge, kanskje spesielt ved Universitetet i Oslo og Universitetet i Bergen, ble trusselen forstått som så prekær at de to universitetene satte sammen et eget Dannelesutvalg i 2007, med de respektive viserektorene for utdanning i bresjen. Inga Bostad fra UiO ledet utvalget.⁸⁶

Med museet i ryggen ble også museets mest meritterte forskere eksempler på at UiB sto i en lang tradisjon av banebrytende forskning, fra Armauer Hansens lepraforskning, via Fridtjof Nansen, som planla Grønlandsekspedisjonen fra Bergens Museum og utførte doktorgradsarbeidet sitt om slimålens sentralnervesystem der, til Vilhelm Bjerknes, grunnleggeren av den såkalte bergensskolen i meteorologi. De for lengst avdøde forskerne ble innforlivet i Universitetet i Bergen. Linjen ble trukket fra de eldste og mest berømte til dagens universitet slik at de faktisk *var* universitetet. Det hadde et ansvar for samfunnsutviklingen, lokalt og globalt, og det hadde «en solid tradisjon for et slikt samfunnsansvar, for utviklingsstudier og internasjonale perspektiver. Et aktivt enga-

84 Sst.

85 Östling 2016: 244, 261 flg.

86 Se Kunnskap og dannelse for et nytt hundreår. <https://w2.uib.no/filearchive/innstilling-dannelsesutvalget.pdf>; og <https://www.uib.no/fag/dannelsesemner/83142/idé-og-utvikling#historien>

sjement fra dere vil styrke denne tradisjonen. Et godt universitet har engasjerte studenter».⁸⁷

Nå var det heller ikke bare de «gamle» bragder som ble feiret, for det symbolladete stikkordet forskningsuniversitet var også i bruk. Det inkluderte studentene; fra tradisjonen ble lærdomsfellesskapet på nytt hentet fram – på latin – *universitas magistrorum et scholarium*. Den lange universitetshistorien kunne også fremheves med bruk av UiBs latinske navn, *Universitas Bergensis*. «Slik markerer vi at vi er en del av en europeisk universitetstradisjon som går nesten tusen år tilbake i tid, da latin var det fremste språket for internasjonal akademisk kommunikasjon.» UiB var et sted hvor studentene fikk kontakt med forskningen «frå første studiedag og gjennom heile studieløpet». Det var også et sted for fri og kritisk tenkning, i tråd med gammel universitetstradisjon.⁸⁸

Mens internasjonaliseringsordet kom til allerede under rektor Graue, var begrepet «internasjonalt forskningsuniversitet» stadig oftere kommet i bruk av norske universitetsledere rundt 2010, ikke minst ved UiB. Også det må ses i sammenheng med de store universitetsreformene. Internasjonaliseringen bidro dessuten til at UiB stadig oftere befant seg i selskap med noen av de eldste europeiske universitetene, som i Coimbra Group (medlemskap fra 1995), men også i World University Network (WUN) (medlemskap fra 2004). UiB hadde valgt disse nettverkene, og i noen av dem var en lang historie for et kvalitetsmerke å regne. Det ble et element i markedsføringen av universitetet, og å skrive seg inn i den gamle historie et viktig poeng for rektor Grønmo: – «selv om det bare et 60 år siden Universitetet i Bergen ble grunnlagt, er vi en del av denne lange, internasjonale universitetshistorien, med sine særegne tradisjoner og høytideligheter».⁸⁹ Det var et identitetsbyggende «vi» som trakk studentene med inn i tradisjonen.

Internasjonal forskning og global kunnskapsdeling var de aller viktigste stikkordene i mange av talene til Grønmos etterfølger, rektor Dag Rune Olsen (2013–21). Han hadde ikke lenger museums-tradisjonen bokstavelig talt i ryggen når han talte: I 2014 ble hele åpningsseremonien flyttet til Nygårdsparken fra Muséplass. Det

87 Grønmo, tale til nye studenter 2006.

88 Grønmo, tale til nye studenter 2008.

89 Grønmo, tale til studenter 2006.

betydde ikke at universitetet forlot museet – tvert, om, universitetets første aula sto ferdig i 2015, mens museet ble rehabilitert og var ferdig i 2019 – og fra 2018 ble studentene igjen mottatt på plassen foran museet. Flyttingen av seremonien må heller ses i sammenheng med at byen hadde rehabilitert øvre del av parken og la stor vekt på at den måtte tas i bruk av andre enn dem som en tid hadde brukt den flittigst.⁹⁰ At man i noen år forlot den gamle museumsbygningen, kan i seg selv ha gjort at museumstradisjonen ikke ble så ofte nevnt i velkomsttalen til de nye studentene, heller ikke den lange universitetstradisjonen. Derimot ble Bergen bys tradisjoner understreket som en del av universitetets internasjonale tradisjon – og med det museets egne tilblivelseshistorie:

Med solid tilhørighet i en by og et Vestland som alltid har festet blikket mot nye horisonter, som har samhandlet med verden der ute og med et universitetsmuseum i ryggen inspirert av den europeiske opplysningstiden, ja, så er internasjonalisering snarere en forutsetning enn et problem for UiB.⁹¹

UiBs internasjonale posisjonering kan kanskje også forklare at referanser til norske poeter, som både Lærum og Grønmo hadde kostet på seg, nå kunne erstattes med et visdomsord av Konfutse eller referanser til så ulike aktører som Nelson Mandela, Malcolm X og Thomas Jefferson. UiB var et universitet som assosierte seg med verdenskjente og innflytelsesrike personer – og med begivenheter i andre deler av verden. Dette passet det internasjonale universitetet godt.

Interessant nok ses denne vendingen i hovedsak i talene til studentene. I talene til de nye doktorene hørtes derimot fortsatt flittig referanser til de samme verdiene som rektor Grønmo hadde presentert for studentene som selve universitetet.⁹² I den forstand var vendingen kanskje mindre et uttrykk for en faktisk vending enn for en vurdering av hva som passet det aktuelle publikum. Som en parallell brukte Grønmo gjerne den internasjonale bergenstradisjonen i taler under doktorgradspromosjonen – den fant jo nettopp

90 Øvre del av parken hadde i mange år helst blitt brukt av ulike grupper rusmisbrukere.

91 Olsen, tale ved åpning av studieåret, trolig 2017.

92 Se for eksempel Olsen, tale til de nye doktorene 29.4.2016 og 25.8.2017.

sted i Håkonshallen (fra 1999). I Olsens rektortid tok ellers Solberg-regjeringen opp den strukturreformen som Stjernø-utvalget hadde foreslått. Den ble vedtatt i 2015, til små protester fra Bergen. Og da nye forslag om å lovfeste ansatt rektor som eneste mulighet kom, videreførte ikke Olsen arbeidet for en lov som beholdt ordningen valgt rektor. Uttalt bergensmotstand mot Solberg-regjeringens reformer eller budsjetter var det ikke fra UiBs side, og dermed ble det vel også mindre viktig å understreke universitetets tradisjonelle verdier overfor dem som møtte det for første gang.

Å samle og forsvare et universitet

UiB hadde i noen perioder mer bruk for historien – bredt forstått som universitetstradisjonen – enn i andre, og det preget også måten universitetet presenterte seg på til de nye studentene. Allerede rundt 1970 begynte noen tradisjoner fra «det gamle universitetet» å bli sett som passé – som studentenes frihet til å velge hva de ville studere i hvilket tempo, og denne friheten kom heller ikke tilbake igjen i rektors taler. At universitetsutdanningen som tradisjon var forskningsbasert, skulle det derimot aldri være tvil om, selv om innholdet var åpent, og heller ikke at forskningen skulle være fri – i alle fall noe av den. Hva dette konkret innebar ble sjelden utdypet, men de grunnleggende verdiene ble formidlet i alle år. Særlig sterkt ble de understreket da høyskolene ble opprettet og oppfattet som en konkurrent om studenter og bevilgninger, og senere, da universitetets frihet både på forsknings-, utdannings- og styringssiden syntes å være under sterkt press.

Rundt 1980 ble noen av de mer symbolske uttrykkene for en eldre universitetstradisjon forandret. Det ble ikke overrakt noe borgerbrev, og håndtrykket forsvant. Den personlige relasjonen som særlig håndtrykket signaliserte, passet bedre med det gamle enn med det nye og mer egalitære universitet; nå sto det heller om effektivitet og «gjennomstrømming». Den antiautoritære stemningen i samfunnet satte sitt preg langt utenfor radikale studenters rekke, og noen tradisjoner ble funnet å passe dårlig med tidsånden. Det betydde at noen tradisjoner som hadde vært med på å definere universitetet, forsvant. Det skjedde parallelt med at universite-

tet endret karakter fra en samfunnets eliteanstalt til et sted for de mange – som en parallell til de politiske forsøkene ellers i samfunnet på å redusere sosiale forskjeller og kjønnskiller, og dessuten som følge av nasjonale reformer innenfor både videregående og høyere utdanning.

Forsøkene på å bygge ned sosiale og kjønnsmessige skiller, kombinert med etableringen av et større europeisk fellesskap og globalisering, skapte større variasjon innad. Ideen om internasjonalisering ble etablert som et gode i seg selv. Det var ikke en bergensk idé, men UiB omfavnet den også i sine taler til studentene og presenterte Bergen som et internasjonalt universitet. Samtidig var det nettopp internasjonaliseringen, med Bologna-prosessen og kvalitetsreform, sammen med myndighetenes sterke ønsker om å effektivisere og forenkle strukturen innen høyere utdanning, som førte tradisjonstenkningen tilbake til UiB. Skulle man finne at en egen opprinnelsesfortelling på noe tidspunkt fikk feste ved UiB, er det i årene etter årtusenskiftet da store reformer ble oppfattet å ville skyve til side «selve universitetets idé». UiB skulle framstå som en del av en langvarig universitetstradisjon, og forskningsuniversitetet med sin frie forskning og sitt fellesskap mellom lærere og studenter, som noe som ga studentene noe annet enn høyskoler og nye universiteter. Prosesjoner og ritualer markerte denne tradisjonsplasingen, sammen med selve kronen på verket lokalt, renoveringen av Universitetsmuseet – ikke lenger Bergen museum – og bygging av universitetets egen aula.

Ser vi hen til Humboldt, har vår tradisjon med akademisk frihet omfattet de ansatte sterkere enn studentene: Lærefriheten forsvant med masseuniversitetet. Det tradisjonstrekket som i Norge likevel har kommet til å skille skarpest mellom de eldste universitetene og de nye – valgt i motsetning til ansatt rektor – har derimot ikke vært et viktig punkt i taletradisjonen, selv om det har vært et viktig diskusjonstema innad ved institusjonen og mellom institusjonene i mange år.

Litteratur og kilder

- Anker, P., Gulbrandsen, M. Larsen, E., Løvhaug J.W. & Tranøy, B.S. (2011). *Universitetet i Oslo 1811–2011. Samtidshistoriske perspektivet*. Oslo: Unipub.
- Austin, J. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.
- Bagge, S. (2004). *Europa tar form*. Oslo: Cappelen.
- Brandt, T., Ingulstad, M., Larsen, E., Mangset, M. & Schwach, V. (2019). *Avhengig av forskning. De norske forskningsrådenes historie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Clark, W. (2006). *Academic charisma and the origins of the research university*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Collert, J.P. (1999). *Historien om Universitetet i Oslo*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Forland, A. (1996). Universitetet i Bergens historie 1946–1996. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie* (s. 190–546). Universitetet i Bergen.
- Forland, A. & Haaland, A. (red.) (1996). *Universitetet i Bergens historie. Bind I*. Universitetet i Bergen.
- Forr, G. & Vold, H. (2007). *Landsgymnasiet*. Oslo: Samlaget.
- Gran, T. (2014). Talehandlinger som inntak til institusjonsmakt. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 4–11(1), 52–69.
- Gulbrandsen, M. (2011). Kristian Birkelands spoleøse: Universitetet i Oslo og innovasjon. I: P. Anker, M. Gulbrandsen, E. Larsen, J.W. Løvhaug & B.S. Tranøy (red.), *Universitetet i Oslo 1811–2011. Samtidshistoriske perspektivet*. Oslo: Unipub.
- Helsvig, K. (2017). *Reform og rutine. Kunnskapsdepartementets historie (1945–2017)*. Oslo: Pax.
- Hobsbawm, E. (1983). I E. Hobsbawm & T. Ranger (red.), *The invention of tradition*. Cambridge University Press.
- Haaland, A. (1996). Bergens Museums historie 1925–1945. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie* (s. 10–186). Universitetet i Bergen.
- Innstilling fra Dannelsesutvalget for høyere utdanning (2009). *Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre*.
- Johansen, A. (2006). Hvordan blir ord virksomme? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 3(23). Hentet fra https://www.idunn.no/nnt/2006/03/hvordan_bli_rordene_virksomme
- Johansen, A. & Kjeldsen, J.E. (2005). *Virksomme ord. Politiske taler 1814–2005*. Oslo: Universitetsforlaget. Hentet 7.5.2020 fra www.virksommeord.no/om/
- Kleppe, I.A., med bidrag fra Frölich, A. & Mattsson, T. (1982). *Kvinner ved universitetet i 100 år: Hvor langt bar vi nådd*. Bergen: Jubileumskomiteen for Universitetet i Bergen.
- Kulesza, E. & Reinalda, B. (2006). *The Bologna Process: Harmonizing Europe's higher education*. Opladen: Barbara Budrich.
- Larsen, E. (2019). Forskningspolitikken tid (1965–80). I: T. Brandt, M. Ingulstad, E. Larsen, M. Mangset & V. Schwach, *Avhengig av forskning. De norske forskningsrådenes historie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lærum, O.D. (1991). *Forskning til frokost: Tanker om forskningsformidling*. Oslo: Cappelen.
- Mosby, H. (1971). *Quo Vadis Universitas?* Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 2000: 14. *Fribet med ansvar*.
- NOU 2003: 25. *Ny lov om universiteter og høyskoler*.
- NOU 2008: 3. *Sett under ett – ny struktur i høyere utdanning*.
- Nupen, P. & Losnegård, G. (2000). *Ordet er fritt! Studentersamfunnet i Bergen 1934–1999*. Bergen: John Grieg.
- Skinner, Q. (1970). Conventions and the understanding of speech acts. *The Philosophical Quarterly*, 20(79), 118–138.
- St.meld. nr. 27 (2001–2002). *Gjør din plikt – krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning*.
- Thue, F. (2016, 11. mars). Maseuniversitetets fremvekst. *Morgenbladet*, s. 28–29.
- Thue, F. & Helsvig, K.G. (2011). *Universitetet i Oslo 1811–2011. 1945–1975. Den store transformasjonen*. Oslo: Unipub.
- Östling, J. (2016). *Humboldts universitet. Bildning och vetenskap i det moderna Tysklands historia*. Stockholm: Bokförlaget Atlantis.